

Назар ДУДА,*orcid.org/0009-0006-2958-761X*

доктор PhD з богослов'я,

старший викладач кафедри пасторального богослов'я

Українського католицького університету

(Львів, Україна) nazarduda@ucu.edu.ua

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНА ТЯГЛІСТЬ ФОРМАЦІЇ КАТЕХИТА: ВІД АПОСТОЛЬСЬКИХ ЧАСІВ ДО СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ МОДЕЛЕЙ

У статті досліджено та проаналізовано історико-педагогічну тяглість процесу професійного становлення катехитів як окремого феномену у розвитку християнської освіти. Зазначено, що професія катехита, офіційно внесена до класифікатора в Україні, має глибокі історичні корені, які сягають часів Ісуса Христа та перших християнських громад. У контексті сучасної педагогіки це дозволяє говорити про катехизацію як про одну з найдовших безперервних освітніх традицій Європи, яка поєднує богословський зміст із педагогічною практикою та має універсальне значення для формування духовно-моральних орієнтирів людини.

Варто зазначити, що катехизація ніколи не була допоміжним явищем: вона завжди залишалася пріоритетним завданням Церкви, спрямованим на формування зрілої віри у особистості та християнської ідентичності. Стаття зосереджується на педагогічному вимірі професійної підготовки катехитів, що виявляється у постійному пошуку форм і методів виховання – від ранніх спільнот, які плекали новонавернених у молитві й братерстві, до новітніх документів Католицької Церкви, які приділяють особливий наголос на особистість і професійну компетентність катехита.

У статті використовуються міждисциплінарні підходи: історико-педагогічний аналіз поєднується елементами богослов'я і культурології. Це дозволяє простежити не лише зміни у формах катехитичної діяльності, але й розвиток самої постаті катехита як педагога віри, що поєднує навчання з особистим свідченням та стає провідником у християнській спільноті.

Досвід Церкви у різні епохи становить цілісну та нерозривну традицію формації катехитів, яка має важливе значення для педагогічної науки сучасної України. Адже саме історична тяглість дає змогу формувати наукове підґрунтя для створення нових програм і посібників, що гармонійно поєднують богословську глибину та педагогічну методикку й забезпечать ефективний розвиток релігійної освіти, що відповідатиме на сучасні виклики суспільства.

Ключові слова: катехит, катехизація, формація катехитів, християнська педагогіка, релігійне виховання, катехуменат, катехизм.

Nazar DUDA,*orcid.org/0009-0006-2958-761X*

Doctor of Philosophy in Theology,

Senior Lecturer at the Department of Pastoral Theology

Ukrainian Catholic University

(Lviv, Ukraine) nazarduda@ucu.edu.ua

HISTORICAL AND PEDAGOGICAL CONTINUITY IN THE FORMATION OF THE CATECHIST: FROM APOSTOLIC TIMES TO CONTEMPORARY EDUCATIONAL MODELS

The article explores and analyzes the historical and pedagogical continuity of the professional formation of catechists as a distinct phenomenon in the development of Christian education. It notes that the catechist's vocation, which has been officially included in Ukraine's professional classifier, has deep historical roots reaching back to the time of Jesus Christ and the earliest Christian communities. Within the framework of contemporary pedagogy, this allows us to regard catechesis as one of the longest uninterrupted educational traditions in Europe – one that unites theological content with pedagogical practice and bears universal significance for shaping the spiritual and moral orientation of the human person.

It should be emphasized that catechesis has never been a secondary phenomenon: it has always remained a primary mission of the Church, directed toward the formation of mature faith and Christian identity in the individual. The article focuses on the pedagogical dimension of the catechist's professional training, expressed in the constant search for forms and methods of education – from the early communities that nurtured neophytes in prayer and fellowship, to the most recent documents of the Catholic Church, which place particular emphasis on the personhood and professional competence of the catechist.

The article employs interdisciplinary approaches: historical-pedagogical analysis is combined with elements of theology and cultural studies. This makes it possible to trace not only the transformations in the forms of catechetical activity, but also the development of the catechist himself as a “pedagogue of faith” – one who unites teaching with personal witness and becomes a guide within the Christian community.

The Church’s experience across various epochs constitutes a coherent and unbroken tradition of catechist formation, which holds great significance for the pedagogical science of contemporary Ukraine. Historical continuity, in fact, provides the foundation for developing new programs and manuals that harmoniously integrate theological depth with pedagogical methodology, thereby ensuring the effective advancement of religious education in response to the modern challenges of society.

Key words: catechist, catechesis, catechist formation, Christian pedagogy, religious education, catechumenate, catechism.

Постановка проблеми. Після відновлення Незалежності Україна вступила на шлях розвитку демократичних інституцій та впорядкування механізмів взаємодії між Церквою і державою. Одним із знакових кроків цього процесу стало внесення професії катехита до національного Класифікатора професій, що засвідчило державне визнання катехизації як важливого суспільного служіння (Класифікатор професій, 2024). Таке рішення підтвердило, що катехит розглядається не лише як церковний служитель, але і як педагог, покликаний формувати духовні й моральні орієнтири особистості.

Разом з тим виникла потреба переосмислення тематики професійної підготовки катехитів у сучасних умовах. Попри давню і тяглу традицію процесу катехизації, яка бере свій початок від Ісуса Христа та перших апостольських громад, в українському науково-педагогічному просторі досі відсутні системні та ґрунтовні дослідження з історії катехитики. Немає жодного навчального посібника чи узагальненої праці, що послідовно висвітлювала б процес підготовки катехитів.

Відсутність таких наукових досліджень та праць створює труднощі як для розробки програм підготовки катехитів, так і для формування їхньої професійної ідентичності у відповідності до європейських стандартів освіти.

Відтак актуальною тематикою постає необхідність вивчення історико-педагогічної тяглості катехизації та окреслення етапів розвитку формації катехитів, що дозволить не лише глибше усвідомити витоки цієї професії, але й сформулювати наукове підґрунтя для розроблення сучасних освітніх програм у вищезгаданій ділянці.

Аналіз досліджень. Проблематика катехизації широко відображена у світовій науковій і церковній літературі. Упродовж XX–XXI століть з’явилася значна кількість документів Церкви, у яких окреслено завдання та методи катехитичного служіння. Особливої уваги заслуговують «Catechesi Tradendae», апостольське поучення про катехизу в наш час вселенського архиєрея

Івана Павла II (1979 р.), «Загальний катехитичний довідник» (1971 р.), «Загальний катехитичний довідник» (1997 р.), а також найновіший документ – «Напрявні для катехизації» (2020), який інтегрує богословські, педагогічні та культурні виміри катехизи. Вищезгадані офіційні документи Церкви визначають катехизацію як процес передавання віри, що є невіддільний від виховання особистості та формування християнської спільноти.

У науковому дискурсі питання катехизації також представлене у працях із катехитики та релігійної педагогіки, де аналізується її зміст, форми та методи. В українському контексті після відновлення Незалежності з’явилися переклади основних церковних документів, однак цілісних підручників з історії катехитики досі бракує. Окремі статті та дослідження заторкують тематику катехизації, проте вони переважно зосереджуються на сучасних викликах або загальних питаннях релігійної освіти.

Варто звернути увагу на те, що у вітчизняній літературі історія професійної підготовки та формації катехитів залишається майже недослідженою. Науковці описують окремі аспекти катехизації, зокрема богословські й дидактичні, але рідко розглядають катехитів як окрему категорію педагогів, їхню професійну ідентичність та освітню підготовку. Відсутність систематичного історико-педагогічного аналізу професійної підготовки катехитів створює наукову прогалину, яка потребує нових якісних та ґрунтовних досліджень у сфері педагогіки та катехитики.

Метою статті є проаналізувати історико-педагогічну тяглість формації катехитів-християнських педагогів від апостольських часів до сучасності та дослідити форми і засоби їх професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Аналіз процесу формації катехита з історико-педагогічної перспективи доцільно розпочати з апостольського періоду (I ст.), адже саме він заклав основу для подальшого розвитку церковної освітньої традиції. У релігійному середовищі Палестини I сто-

ліття учитель мав особливий авторитет. Це була особа, якій довіряли навчання основ Закону, формування способу життя та моральних норм. Саме тому читаємо у Євангелії, що Ісуса часто називали «учителем» (Йо 1,38; Йо 20,16), визнаючи Його винятковий авторитет у провіщенні Божої правди (Святе Письмо, 2007; *Dizionario dei concetti biblici del Nuovo Testamento*, 2000: 539–543). Його навчання не обмежувалося поясненням окремих приписів чи традицій, але відкривало цілісний спосіб життя, який базувався на досвіді близьких відносин з Богом та людьми.

Ісус зібрав довкола Себе спільноту учнів, яку можна вважати першою школою майбутніх катехитів. Перебуваючи поруч з Учителем, вони поступово входили у глибину Його науки. Основними педагогічними методами та засобами, що використовував Ісус Христос у своїй діяльності були: притчі та розповіді, що розкривали складні духовні істини через прості та наочні образи; бесіди, діалоги та запитання, які спонукали до глибшого розуміння та спонукання особистості до думання; приклади конкретних вчинків милосердя (служіння знедоленим, прийняття відкинутих, жертвну любов тощо). Його слово завжди було поєднане з дією, і саме це поєднання робило навчання переконливим та ефективним (Напрявні для катехизації, 2022: 163–175).

У постійній присутності біля Христа формувалися апостоли як перші катехити Церкви. Вони отримували від Нього не лише зміст науки, а й навички того, як передавати її іншим, як говорити до людей простою мовою, як поєднувати слово і приклад, як виховувати не лише розум, а й серце та волю. Коли після воскресіння Христос дав доручення своїм послідовникам: «Ідіть, отже, і зробіть учнями всі народи» (Мт 28,19), що стало продовженням процесу формації, який відбувався упродовж їхнього перебування з Учителем. Через власний досвід перебування з Христом учні були підготовлені до місії стати вчителями віри (Святе Письмо, 2007).

Катехизація від самого початку була невіддільна від підготовки тих, хто її здійснював. Очевидно, що перша формація катехитів не мала вигляду формальних навчальних закладів чи підручників. Її змістом була безпосередня присутність біля Учителя, наслідування Його способу життя та слова, а також Його доручення передавати науку іншим. Підготовка учнів Христа полягала не у формальному засвоєнні знань, а у живому досвіді перебування з Учителем, що поступово робило їх здатними самим виховувати інших.

Цей момент можна назвати етапом започаткування формації катехитів, яка стає початком та

основою розвитку традиції підготовки християнських педагогів – катехитів. Процес катехизації від самого початку був невіддільним від виховання тих, хто мав її здійснювати. Через таку особливість катехизація посіла чільне місце в житті Церкви (*Catechesi Tradendae*, 1997: 3–26).

Приклад продовження заснованої Ісусом школи формування нових християн у спільноті де учні перебували разом з учителями переймаючи їх досвід, бачимо і в подальшій історії. Апостоли, розходячись по різних регіонах Римської імперії, творили перші християнські спільноти. У цих громадах катехизація мала виразно педагогічний характер: новонавернені до християнства, яких називали оглашеними (тобто люди, яких публічно оголосили на шлях підготовки до прийняття Таїнств християнського втаємничення: Хрещення, Миропомазання та Євхаристії), проходили поступове навчання основам віри, молитви та християнського способу життя. Одна із книг Святого Письма, Діяння апостолів, описує цю початкову форму катехизації так: «вони постійно перебували в апостольській науці та спільності, на ламанні хліба й молитвах» (Ді 2,42). Підсумовуючи можна сказати, що саме спільнотне життя ставало школою віри, де молитва, літургія та братерська єдність поєднувалися з навчанням (Святе Письмо, 2007; *Catechesi Tradendae*, 1997: 3–26).

Катехитами в цей час були самі апостоли та їхні найближчі співпрацівники, котрі мали за завдання не тільки проповідувати, але й супроводжувати духовне зростання нових членів Церкви. У цій практиці зароджується інститут катехуменату.

Цей ранньохристиянський досвід показує, що формація катехитів від початку мала не лише інтелектуальний, але й виховний та екзистенційний вимір: той, хто сам пережив навчання у вірі, ставав здатним передавати його іншим. Така спадкоємність учнівства створювала підвалини безперервної традиції катехизації, яка забезпечила поширення і утвердження християнства у різних народах.

Упродовж перших століть існування християнства кількість охочих прийняти віру стрімко зростала. Поширення Євангелія на території Римської імперії спричинило потребу у впорядкованій системі навчання новонавернених. Такою системою став катехуменат – упорядкована система поступової підготовки осіб до Хрещення, яке є умовою приналежності до християнської спільноти. Сам термін «катехумен» (від грец. *Κατηχούμενος*) означав «той, кого навчають» (*Dizionario di catechetica*, 1987: 133–136).

Катехуменат був не коротким інструктажем, а процесом тривалої формації та підготовки, що охоплював декілька років. Його завданням було не лише ознайомити катехуменів (їх також називаємо оглашеними) із основами віри, а й поступово ввести їх у життя християнської спільноти, у літургійну практику та моральні вимоги Євангелія. З педагогічного погляду це була школа поступового виховання у вірі, яка поєднувала слово, приклад і дисципліну життя (*Historia katechezy i katechetyka fundamentalna*, 2003: 45–54).

Особливе місце у катехуменаті займали катехити. Спершу ними були єпископи та пресвітери, які особисто навчали оглашених. З часом, у міру зростання громад, до цієї діяльності залучалися спеціально призначені вчителі віри.

Поступово виникали навіть перші письмові настанови, які можна розглядати як прототип інструкцій для катехитів. Так, ранньохристиянський твір «Дідахе», навчання дванадцяти апостолів, (кінець I ст. – початок II ст.) описує вимоги до життя і поведінки християн, а також способи підготовки до Хрещення (Дідахе: Наука дванадцятьох апостолів, 2021).

Вагомий внесок у становлення катехитичної формації зробили Отці Церкви (II–VIII ст.), чий численні твори засвідчують, що катехизація вже від III–V ст. розглядалася як невід’ємна складова життя християнської громади. У цей час катехизація вже не зводилася лише до підготовки оглашених до Хрещення, а починала набувати ширшого значення – як систематичне навчання віри для всіх членів спільноти. Відповідно постала й потреба чіткіше окреслити, якими якостями має володіти той, хто виконує служіння катехита (*Historia katechezy i katechetyka fundamentalna*, 2003: 45–54).

Важливим осередком такого формування стали катехитичні школи, зокрема у двох давніх містах Олександрії та Антіохії, в яких не лише навчали християн, але й фактично готували майбутніх катехитів, поєднуючи біблійні знання, філософську культуру й практику християнського життя.

Отці Церкви, наголошували на єдності навчання віри та духовного виховання, підкреслюючи, що передача християнських істин неможлива без власного свідчення життя. Їхні проповіді, катехитичні настанови та пастирські листи були не лише джерелом богословських знань, але й своєрідними підручниками для тих, хто готувався стати катехитами.

Серед них варто відзначити «Катехитичні повчання» та «Містагогічні катехези» Кирила Єрусалимського. Ці твори становлять один із най-

давніших і найповніших курсів християнського навчання, адресованого оглашеним та новохрещеним. У своїй містагогічній катехизі Кирило Єрусалимський вводить вірних у глибший зміст таїнств Хрещення, Миропомазання та Євхаристії, пояснюючи їх не лише з богословського, але й із педагогічного боку. Його стиль вирізняється доступністю, образністю та водночас глибиною думки, що дозволяло новонаверненим не лише зрозуміти символіку обрядів, але й відчувати себе частиною християнської спільноти (Кирило Єрусалимський, 2009).

З педагогічного погляду Кирило Єрусалимський демонструє взірець катехита, який уміє поєднати докладне богословське пояснення з душпастирською чуйністю. Він навчає поступово, враховуючи рівень підготовки слухачів: спершу подає загальні істини віри, а після прийняття таїнств розкриває їхній глибший духовний сенс. Така двоетапна структура навчання стала моделлю для подальших поколінь катехитів і вплинула на формування катехитичних шкіл у різних регіонах християнського світу.

Серед творів Отців Церкви, присвячених тематиці катехизації та формації катехитів, особливе місце посідає трактат св. Августина «*De catechizandis rudibus*» (Про катехизацію початківців), написаний близько 400 року. Його виникнення пов’язане з проханням диякона Деогратіаса, який шукав поради, як правильно навчати осіб, що лише починали знайомитися з християнською вірою. Августин відповів у формі розгорнутої інструкції, яка стала першим систематичним педагогічним посібником для катехитів у житті Церкви (Agostino D'Ippona, 2016).

У цьому творі Августин наголошує, що катехит має бути не лише знавцем доктрини, але пердусім свідком віри, який передає не абстрактні істини, а живий досвід зустрічі з Христом. Велика увага автора приділяється тому, щоб виклад віри був зорієнтований на слухача. Катехит, згідно повчань Августина, повинен уміти враховувати рівень освіти, життєвий досвід та внутрішній стан того, кого навчає. Він радить добирати слова так, щоб вони були доступними навіть для найпростіших людей, і наголошує, що виклад потребує гнучкості: якщо учень виявляє втому чи байдужість, слід змінювати ритм і спосіб подачі, приклади тощо.

Особливого значення Августин надає наративному підходу. Він рекомендує будувати катехизацію як послідовну історію спасіння, починаючи від створення світу і аж до воплощення та відкуплення в Христі. Такий спосіб, на його думку, допомагає

новонаверненим краще зрозуміти цілісність Божого задуму і відчутти власне місце у великій історії віри. Водночас автор підкреслює важливість емоційної складової, що приносить радість й натхнення у діяльності катехита. Той, хто сам не захоплений Євангелієм, не зможе передати його глибини іншим, а тому завданням катехита є постійно відновлювати у собі живу радість віри.

У трактаті містяться також конкретні поради, приклади застосування педагогічних методів щодо того, як розпочинати катехизацію, як підтримувати зацікавлення слухачів і як завершувати навчання. Завдяки цьому текст набуває характеру не лише богословського, а й педагогічного твору, який окреслює ідеал катехита одночасно у трьох його вимірах: як учителя, наставника й вихователя. Традиція, започаткована цим твором, стала важливою основою розвитку концепції катехита як християнського педагога в подальшій історії Церкви. Цей факт засвідчує, що вже у цей період Церква усвідомлювала необхідність підготовки тих, хто здійснює катехизацію. Катехити мусіли бути людьми зрілої віри, зразкового морального життя та здатності передавати вчення Церкви у доступний спосіб.

Середньовіччя стало етапом, коли християнська віра глибоко проникла у всі сфери суспільного життя Європи. Саме тому окремого поняття катехизації у тодішньому розумінні тоді фактично не існувало: вважалося, що життя в християнському середовищі саме собою забезпечує передавання віри. Проте саме в цей період з'являються важливі інституційні кроки, які вплинули на формування систем релігійного виховання (*Historia katechezy i katechetyka fundamentalna*, 2003: 66–75).

Особливої ваги набуває реформа Каролінгів у VIII–IX ст., яка зобов'язувала монастирі та парафії засновувати школи. Основним завданням цих шкіл було виховання молоді, але у тісному зв'язку з Церквою. Шкільна освіта того часу належала виключно церковним структурам, а тому будь-яке навчання супроводжувалося релігійним підґрунтям. Навіть елементарні знання з граматики чи арифметики поєднувалися з вивченням Святого Письма, псалмів і основних правд віри. Отож, монастирські й катедральні школи ставали осередками, де готували майбутніх служителів і вчителів, які виконували також роль катехитів у громадах.

Поступово ця традиція розвивається у напрямку більшої інституціоналізації. З одного боку, освіта зосереджувалася у монастирях, де навчання мало переважно внутрішньомонастирський характер, а з іншого – у катедральних школах, де формувалося духовенство, яке мало завдання навчати народ.

У цих школах, що стояли під опікою єпископів, відчутним залишався зв'язок між богословським навчанням та пастирською практикою.

У XII–XIII ст. на основі цих шкільних традицій виникають університети. Хоч їхньою головною метою було формування богословів, юристів і лікарів, саме тут розвивалося богослов'я як наука, що ставала підґрунтям для катехитичної діяльності. Здобута в університетах богословська освіта не була безпосередньою підготовкою катехитів, але вона забезпечувала інтелектуальні засоби для майбутнього розвитку катехитики.

Варто зазначити, що у Середньовіччі катехизація назагал не мала чіткої форми чи спеціальної програми підготовки катехитів, однак завдяки школам, що належали Церкві, і університетам, які поставали під її опікою, закладалася основа для поєднання педагогічного та богословського виховання. Усе навчання мало релігійний вимір, і саме це створювало ґрунт для подальшої систематизації катехитичної формації, яка стане особливо нагальною в часи Реформації.

XVI століття стало переломним у справі катехитичної формації. Європейська культура цього часу переживала глибокі духовні й інтелектуальні зміни, що були пов'язані з гуманізмом, винайденням друкарства та швидким поширенням нових ідей. На цьому тлі Реформація різко актуалізувала питання катехизації. Суперечка між католиками й протестантами робила особливо помітною проблему знань простих вірних: багато людей називалися християнами, але їхнє розуміння основ віри було поверховим і фрагментарним (*Historia katechezy i katechetyka fundamentalna*, 2003: 45–54).

У цьому контексті Реформація почала активно використовувати катехизми – короткі посібники у формі запитань і відповідей, які мали на меті навчати найважливіших правд віри. Мартін Лютер у 1529 р. уклав «Малий катехизм» і «Великий катехизм», які швидко поширилися німецькими землями. У цих текстах він систематично пояснював Декалог, «Символ віри» й молитву «Отче наш», наголошуючи, що кожен батько у своїй сім'ї має бути катехитом для своїх дітей. Цей наголос на відповідальності сім'ї був новим підходом, який значно вплинув на європейську педагогічну традицію. Подібні катехизми створювали й інші реформатори, зокрема у Женеві Жан Кальвін (Музичка о. д.-р. І., 2005: 29–49).

Католицька Церква відповіла на ці виклики скликавши Тридентський собор (1545–1563 pp.), де питання катехизації було піднято на рівень першорядного завдання. Результатом став «Тридентський катехизм» (1566 р.), який уклали для

священників як офіційний посібник для навчання віри. Він був спрямований не стільки на вірян, скільки на духовенство, щоб забезпечити єдність у викладі віровчення та підвищити якість пастирського навчання. У такий спосіб католицька традиція закріпила усвідомлення, що підготовка катехитів (осіб, які навчають правд віри) – це завдання, яке вимагає системного підходу й офіційних документів.

Період Реформації й Триденту ознаменувався також посиленням ролі нових монаших згромаджень, які мали за завдання навчати, виховувати та катехизувати. Особливо значущим був Орден єзуїтів, який заснував мережу колегій по всій Європі, поєднуючи гуманістичні методи освіти з католицькою духовністю. Єзуїтські школи стали осередками не лише формування священників, але й мирян, які могли виконувати катехитичні завдання у своїх громадах.

У XVI столітті в європейській культурі формується чітке усвідомлення катехизації як окремої сфери церковної діяльності. З'являється велика кількість катехизмів, а підготовка катехитів стає більш визначеною та інституційно закріпленою. Якщо у Середньовіччі передавання віри відбувалося радше стихійно через участь у літургійному житті та через монастирські школи, то після Реформації Церква зрозуміла, що без системного навчання та спеціально підготовлених осіб неможливо забезпечити глибину й єдність християнського виховання.

У XVII–XIX століттях катехитична формація розвивається у новому культурному контексті, який визначався бароковою духовністю, поширенням друкарства та поступовим становленням систем народної освіти. Якщо доба Реформації та Тридентського собору поставила питання катехизації як ключового завдання Церкви, то наступні століття стали часом конкретизації та розширення цієї діяльності.

Барокова доба у XVII ст. характеризувалася прагненням Церкви формувати віру через поєднання доктринальної чіткості й емоційної переконливості. У цей час набули поширення різні катехитичні посібники, призначені для мирян. Вони мали форму запитань і відповідей, що робило їх доступними навіть для простого народу. Водночас зростала роль проповідників і місіонерів, які поширювали християнське вчення у нових середовищах, зокрема у Латинській Америці та Азії. У цих місіях виникали перші спроби адаптувати катехизацію до культурних традицій місцевих народів, що також вплинуло на розуміння підготовки катехитів (*Dizionario di catechetica*, 1987: 130–132).

У XVIII ст., в епоху Просвітництва, катехизація зіткнулася з новими викликами. Релігійна освіта почала втрачати монополію у суспільстві, оскільки з'являлися державні школи. Проте у католицьких країнах катехизація залишалася невіддільною частиною шкільної програми. У цей час Церква ще раз усвідомила, що для збереження християнської ідентичності потрібно не лише навчати доктрини, але й готувати людей, здатних виконувати функцію катехитів у парафіяльних спільнотах та школах (*Historia katechezy i katechetyka fundamentalna*, 2003: 90–106).

XIX століття принесло новий етап розвитку катехитичної формації. З одного боку, поширення грамотності й системи народної освіти відкрило більше можливостей для використання друкованих катехизмів. Вони стали масовим інструментом християнського виховання. З іншого боку, у відповідь на процеси секуляризації Церква почала ще активніше наголошувати на ролі катехита як вчителя правд християнської віри. У цей час з'являються нові ініціативи монаших згромаджень та чинів, які займалися організацією катехитичних шкіл і підготовкою вчителів релігії (Музичка о. д.-р. І., 2005: 29–49).

Таким чином, у XVII–XIX ст. катехизація поступово виходить за межі лише церковних структур і починає поєднуватися з ширшими освітніми процесами. Церква усвідомлює, що катехит має бути не лише духовним наставником, але й педагогом, здатним працювати у школі, впливати на формування особистості та давати молоді цілісне релігійно-культурне виховання. Усе це стало безпосереднім передвісником катехитичної віднови XX століття.

У XX столітті катехитична діяльність увійшла в нову фазу, позначену прагненням поєднати вірність традиції з відкритістю до сучасних освітніх викликів. Вирішальним моментом став Другий Ватиканський собор (1962–1965 pp.), який наголосив на потребі оновлення всієї пасторальної діяльності Церкви, включно з катехизацією. У документах Собору, зокрема в «*Christus Dominus*», «*Dei Verbum*» та «*Gravissimum educationis*», катехизація розглядається як фундаментальне завдання усього Божого народу, а не лише окремої групи служителів. Відтак формується нове бачення ролі катехита, який повинен бути не тільки педагогом, але й свідком віри та провідником у житті спільноти (Напрямі для катехизації, 2022: 33–35).

Подальші папські документи розвинули ці положення. Зокрема слід відзначити апостольське поучення про катехизу в наш час вселенського архієрея Івана Павла II «*Catechesi Tradendae*» (1979 p.), у якому Папа виразно наголосив, що катехизація

має нести повноту християнської істини та водночас бути педагогічно доступною. У цьому контексті катехит постає як педагог віри, відповідальний за виховання цілісної особистості. Важливим етапом стали також документ: «Загальний катехитичний довідник» (1971 р., а відтак 1997 р.), у якому детально викладено принципи організації катехитичної праці, та окреслено вимоги до підготовки катехитів у різних культурних контекстах (Catechesi Tradendae, 1997: 3–26).

Кульмінацією цього розвитку став документ Папської ради з питань нової євангелізації «Напрявні для катехизації» (2020 р.). Він не лише оновлює катехитичні принципи у світлі викликів ХХІ століття, але й приділяє особливу увагу саме особі катехита та його формації. Два окремих розділи присвячено визначенню його ідентичності, духовному життю, академічній підготовці та педагогічним компетентностям, якими він повинен володіти. У цьому документі катехит розглядається як повноцінний служитель Церкви й професійний вихователю у вірі, що діє на перетині богослов'я, педагогіки та сучасних комунікаційних практик (Напрявні для катехизації, 2022).

Отже, ХХ і початок ХХІ століття засвідчили перехід від катехизації як здебільшого практичного завдання пастирів до усвідомлення її як окремої професійної сфери з чітко визначеними вимо-

гами до формації катехитів. Цей шлях, розпочатий з апостольського учнівства й розвинений Отцями Церкви, досягнув свого вдосконалення в офіційних документах Вселенської Церкви, які ставлять у центр уваги катехита як християнського педагога, свідка й провідника у вірі.

Висновки. У результаті проведеного дослідження та аналізу виявлено, що формація катехитів має чітку історико-педагогічну тяглість: від апостольського учнівства й катехуменату до сучасних документів Церкви катехит завжди був центральною постаттю у процесі передавання віри.

В різні історичні епохи Церква застосовувала різні підходи до підготовки катехитів – від неформального навчання у спільнотах до кодифікованих норм і катехизмів, а у ХХ столітті – до розроблення цілісних програм формації, де поєднано духовні, богословські й педагогічні виміри.

У сучасному контексті України, де професія «катехит» уже внесена до Класифікатора професій, досі немає достатньої кількості наукових досліджень, які допоможуть належно розробити програму професійної підготовки катехита. Дане дослідження у якому прослідковується історична тяглість і аналіз методів та засобів їх підготовки сприяє створенню наукового й практичного підґрунтя для розробки педагогічних засад формації катехитів у системі релігійної освіти України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апостольське поучення про катехизу в наш час вселенського архиєрея Івана Павла II. Catechesi Tradendae. Львів : Монастир монахів Студ. уставу. Видавчн. від. "Свічадо", 1997. 79 с.
2. Дідахе: Наука дванадцятих апостолів / пер. з грец. О. Турій. Львів : Свічадо, 2021. 48 с.
3. Кирило Єрусалимський. Містагогійні катехизми. Львів : Свічадо, 2009. 56 с.
4. Класифікатор професій. Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України. URL: <https://me.gov.ua/Profession/List?lang=uk-UA&id=d4162ef8-2771-4ac5-99ef-1d4b6f5336af&tag=KlasifikatorProfesii-Poshuk> (дата звернення: 21.08.2025).
5. Музичка о. д.-р. І. Українські катехизми. Христос – наша Пасха. Катехизм УГКЦ : матеріали науково-практ. богосл. конф., м. Львів, 15 квіт. 2005 р. Львів, 2005. С. 29–49.
6. Папська Рада сприяння новій євангелізації. Напрявні для катехизації / ред.: Н. Дуда та ін. ; пер. з італ. О. Бодак. Львів : Свічадо, 2022. 352 с.
7. Святе Письмо / пер. о. Хоменко. Львів : Вид-во отців Василян "Місіонер", 2007. 1480 с.
8. Agostino D'Ippona. La catechesi ai principianti. De catechizandis rudibus / trad. dal latino da A. M. Velli. 3^a ed. Roma : Paoline Editoriale Libri, 2016. 112 p.
9. Dizionario dei concetti biblici del Nuovo Testamento / trad. dal tedesco da A. Dal Bianco, B. Liverani, G. Massi. 6^a ed. Bologna : Edizioni Dehoniane, 2000. 2095 p.
10. Dizionario di catechetica / org. J. Gevaert. Torino : Editrice elle di ci 10096 Leumann, 1987. 700 p.
11. Historia katechez y katechetyka fundamentalna / red. J. Stali. Tarnow : BIBLOS, 2003. 330 s.

REFERENCES

1. Ivan Pavlo II. (1979). Apostolske pouchennia pro katekhyzu v nash chas vselenskoho arkhyiereia Ivana Pavla II. Catechesi Tradendae. [Apostolic teaching on catechesis in our time by Pontiff John Paul II. Catechesis in Our Time]. Monastyr monakhiv Stud. ustavu. Vydavchn. vid. "Svichado", Lviv. 79. [in Ukrainian].
2. Turii O. (Transl.). (2021). Didache: Nauka dvanadtsiatokh apostoliv. [Didache: The Teaching of the Twelve Apostles]. Svichado, Lviv. 48. [in Ukrainian].
3. Kyrylo Yerusalymskyi. (2009). Mistahohiini katekhyzy. [Mystagogic Catechisms]. Svichado, Lviv. 56. [in Ukrainian].
4. Klyasyfikator profesii. Ministerstva ekonomiky, dovkillia ta silskoho hospodarstva Ukrainy. [Classifier of professions. Ministry of Economy, Environment and Agriculture of Ukraine]. (n.d.). me.gov.ua. Retrieved from: <https://me.gov.ua/>

Profession/List?lang=uk-UA&id=d4162ef8-2771-4ac5-99ef-1d4b6f5336af&tag=KlasifikatorProfesii-Poshuk. [in Ukrainian].

5. Muzychka O. d.-r. I. (2005). *Ukrainski katekhyzmy*. [Ukrainian Catechisms]. Khrystos – nasha Paskha. Katekhyzm UHKs : materialy naukovo-prakt. bohosl. konf., Lviv. 29-49. [in Ukrainian].

6. Papska Rada spriannia novii yevanhelizatsii. (2022). *Napriamni dlia katekhyzatsii*. [Directions for catechization]. Svichado, Lviv. 352. [in Ukrainian].

7. Khomenko I. (Transl.). (2007). *Sviate Pysmo*. [Holly Bible]. Vyd-vo ottsiv Vasyliian «Misioner», Lviv. 1480. [in Ukrainian].

8. Agostino D'Ippona (Transl. Velli A. M.). (2016). *La catechesi ai principianti. De catechizandis rudibus*. [Catechesis for beginners. On Catechizing Beginners in Faith]. Paoline Editoriale Libri, Roma. 112. [in Italian].

9. Bianco A. Dal, Liverani B., Massi G. (Transl.). (2000). *Dizionario dei concetti biblici del Nuovo Testamento*. [Dictionary of New Testament Biblical Concepts]. Edizioni Dehoniane, Bologna. 2095. [in Italian].

10. Gevaert J. (1987). *Dizionario di catechetica*. [Dictionary of Catechetics]. Torino: Editrice elle di ci 10096, Leumann. 700. [in Italian].

11. Stali J. (2003). *Historia katechezy i katechetyka fundamentalna*. [History of catechesis and fundamental catechetics]. BIBLOS, Tarnow. 330. [in Polish].

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 26.09.2025

Дата публікації: 23.10.2025